

М. Г. Железняк, Л. Т. Масенко

Діалект

ДІАЛЕКТ (від грец. *διάλεκτος* – розмова, говір, наріччя) – різновид певної мови, що разом із літературним становить національну мову; засіб спілкування між представниками однієї територіальної чи соціальної групи. Відповідно розрізняють територіальні і соціальні Д. Перші характеризуються наявністю власних фонетичних, граматичних, словотвірних, семантичних та лексичних систем. Територіальні Д. за спільними або відмінними рисами на всіх мовних рівнях диференціюються на *наріччя*, говори та говірки. Це дає змогу об'єднувати або протиставляти їх. У деяких мовах територіальні особливості є незначними, тому мовці, які розмовляють різними Д., добре розуміють один одного; в інших Д. дуже різняться, що ускладнює, а іноді робить неможливим спілкування між носіями різних Д. цих мов (напр., діалекти німецької чи китайської мов). Є кілька поглядів на Д., принципи його виокремлення, структурні ознаки тощо. Представники романської діалектологічної школи (П. Мейєр, Ж. Жільєрон) вважали, що реально існують лише межі окремих діалектних явищ та їхні проекції на карті – ізоглоси, вони заперечували можливість виділення Д. як цілісної мовної системи. Нім. і швейцар. діалектологи (Ф. Вреде, Т. Фрінгіс) доводили реальність Д., відзначаючи наявність у них ядра і периферії. В українській діалектології Д. визнають різновидом чи формою національної мови. Різняться погляди науковців і на принципи розмежування Д., оскільки ізоглоси різних мовних явищ по-різному можуть членувати ту саму територію. Межі поширення діалектної одиниці визначають методом картографування, що становить основу *лінгвогеографії*. Останнім часом набула поширення точка зору, що під час виокремлення Д. потрібно зважати не лише на мовні особливості, а й на елементи матеріальної і духовної культури, істор.-культурні традиції, етнічну самосвідомість тощо. Вплив літературної мови змінює Д. та межі його поширення, однак модифікуючись, Д. не зникає, як прогнозував у серед. 20 ст. дехто з радянських мовознавців. У той час діалект трактували як «зіпсовану літературну мову» та піддавали остракізму, передбачаючи повне витіснення його літературною мовою. Інтенсивність змін у Д. залежить від екстралінгвістичних чинників — географічного положення населеного пункту, де побутує говірка, її статусу (периферійна чи центральна), впливу іншомовного оточення, рівня залучення носіїв говірки в економічне та культурне життя країни тощо. Повільніше зміни відбуваються у відносно ізольованих говірках. Терміном «Д.» часто

позначають говір як мовно-територіальну одиницю діалектного членування мови, що становить певну сукупність споріднених однотипних говірок, які характеризуються наявністю спільних рис на всіх мовних рівнях, якими вони протиставляються іншій групі говірок, а на лінгвістичній карті їх окреслюють пучком ізоглос.

Усі говірки будь-якої мови складають поняття «діалектна мова», яка виконує ті ж функції та має такі ж структурні рівні, що й літературна мова; однак, на відміну від неї, не має однорідності, закріпленої в правописних правилах та словнику.

М. Г. Железняк

???????? ??????????

Діалекти соціальні – соціально обумовлені різновиди національної мови, що вживають у середовищі окремих соціальних груп. Ін. назви – соціолекти, арго, жарґони, *сленги*. На відміну від діалектів територіальних, що виявляють свою специфіку на всіх мовних рівнях, Д. с. відрізняються лише на лексич. і фразеол. рівнях. Д. с. поділяють на професійні, групові (корпоративні) і таємні мови (арго). До Д. с. належать також варіанти заг.-нар. мови, характерні для певних екон., кастових, реліг. та ін. груп населення. Профес. соціолекти – додаткові до осн. форми існування мови лексичні системи, властиві представникам певних професій та роду діяльності (напр., «кок» – кухар у моряків; «трутень», «робоча бджола» – у пасічників; «лягти на курс», «посадити на три точки» – у пілотів). Груп. (корпорат.) соціолекти виникають у групах людей, тісно між собою пов'язаних (спіл. навчання, служба в армії, заняття туризмом, спортом, колекціонування, захоплення якоюсь грою тощо). Об'єднання людей за віковою ознакою зумовлює виникнення й функціонування молодіж. жарґону – одного з найчисельніших соц.-вікових різновидів соціолектів. Лексика груп. соціолектів різко відрізняється від професійної, або *термінології*. Профес. лексика виникає внаслідок потреби назвати якісь особу, явище, предмет чи дію, з якими виробник має справу у своїй діяльності. Слова груп. (корпорат.) соціолектів, позначаючи переважно відомі предмети, явища, стани, виступають у ролі стилістично знижених синонімів. У сучас. молодіж. жарґоні на позначення ситуації кінця, краху вживають такий синонім. ряд: «гаплик», «хана», «труба», «торба», «глина»; на позначення грошей – «бабки», «бабло», «прайс», «сармак». Профес. соціолекти відзначаються стабільністю, культивуванням традицій професії; груп. соц. різновиди мови – динам. системи. Тривалими в них є тільки механізми творення слів, самі ж слова переважно виникають і зникають разом зі зміною складу груп. Джерелами формування груп. соціолектів є територ. діалекти, регіон. лексика, мова масової культури, ЗМІ, реклами. Відбувається активна взаємодія, взаємопроникнення лексич. елементів, належних до різних соціолектів. Соціолект, або жарґон, виконує ті ж функції, що й нац. літ. мова, але на субстандарт., груп. рівні. Соціолект об'єднує особу з групою, вирізняє групу серед інших і стає знаряддям інтерпретації дійсності. Як кожна

мова, соціолект накреслює свій образ світу згідно з системою цінностей, які приймає група. Відтак молодіжні групи у своєму соціолекті відображають переважно жартівливе, ігрове ставлення до дійсності; злочинці створюють цинічну мову, яка підтримує брутальний асоціальний поведінку. Водночас соціолекти є «лінгвістичними лабораторіями», через посередництво яких відбувається оновлення лексичного і фразеологічного складу мови, оскільки частина жаргонної лексики проникає у загальнонародну мову через розмовне мовлення та мову художньої літератури. Питання соціальної диференціації мови вивчає *соціолінгвістика*. У радянський період дослідники не проводили через обмеження соціального дискурсу в усіх напрямках гуманітарних наук, що відповідало загальномарксистсько-ленінській формувальній радянської народності як соціально недиференційованій спільноті. Серед тих, хто працював над цими проблемами – [О. Горбач](#), який ґрунтовно дослідив походження, шляхи творення та особливості функціонування українського арготю, однак значна кількість його праць у радянський період була недоступна для українських мовознавців. Лише 2006 у Львові видано його книгу «Арготю в Україні». Низку записів та досліджень українського арготичного систем здійснив [Й. Дзендзелівський](#). Активізація вивчення соціально різних мови в українській соціолінгвістиці розпочалася у 1990-х рр. і пов'язана передусім з працями *Л. Ставицької*.

Л. Т. Масенко

Рекомендована література

1. Полтавсько-київський діалект – основа української національної мови. К., 1954;
2. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. 2-е вид. К., 1966;
3. Бородина М. А. Проблемы лингвистической географии (на материале диалектов французского языка). Москва; Ленинград, 1966;
4. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. К., 1980;
5. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. К., 1990;
6. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови. Л.; Нью-Йорк, 1999.
7. Жирмунский В. М. Национальный язык и социальные диалекты. Ленинград, 1936;
8. Дзендзелівський Й. О. Арготю волинських лірників // *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*. Т. 16. Warszawa, 1977;
9. Ставицька Л. Арготю, жаргон, сленг: Соціальна диференціація мови. К., 2005;
10. Ставицька Л. Український жаргон. К., 2005;
11. Словник сучасного українського сленгу. Х., 2006.

Бібліографічний опис:

Діалект / М. Г. Железняк, Л. Т. Масенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-24450>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).